

העדות.תקציר תולדות החיים.

השם שלי SOFIA HENDEL. נולדתי ב - 16.5.1899 ב - DROHOBYCZ. אבא שלי JAKOB SCHREIER. עסק במסחר. אימא שלי SARA ELKA SCHREIER לבית OBERLAENDER. קרובי משפחה שלי: JOZEF, מתגורר בנתניה. REGINA SCHREIER, גרה ב - LONDON. KLARA נשואה ל - SEIFERT, נרצחה בתקופת הכיבוש. ROZA נשואה ל - ALTBACH, נפטרה אחרי המלחמה. LEOPOLD SCHREIER, נרצח. CYLA נשואה ל - SZARF, נרצחה עם בתה HALUSIA. BLUMA נשואה ל - HALAMAN, נרצחה. MUNDZIO SCHREIER, נרצח. AMALIA נשואה ל - BOEHM, נפטרה. OSKAR SCHREIER, נפל במלחמה. ההוריט נפטרו מוות טבעי. ב - DROHOBYCZ למדתי בבית ספר כללי ובגימנסיה. אחר כך למדתי במכללה למסחר ב - WIEDEN. כאשר סיימתי את הלימודים עבדתי בתור פקידה, אחר כך כאשר התחתנתי בשנת 1928 עם ARTUR HENDEL עברנו ל - BERLIN, והיה לנו שם מפעל לייצור מחוכים. אחר כך נולדה לנו בת HADASA FELICITAS. ביולי 1939 חזרנו ל - פולין ל - DROHOBYCZ. ואז פרצה המלחמה. אחרי כמה ימים של כיבוש גרמני העיר DROHOBYCZ עברה לידי הסובייטים. עבדתי אז בתור פקידה. במשך כל הזמן עד פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה ביוני 1941, הייתי אז כל הזמן ב - DROHOBYCZ, חוץ מזמן קצר שהייתי ב - SAMBOR. אחרי פרוץ המלחמה נסעתי ל - LWOW והשתתפתי שם בקורס, ומשם נסעתי ל - SAMBOR, אחר כך חזרתי ל - DROHOBYCZ. עד שנת 1943 הייתי בגיטו ב - DROHOBYCZ. אחר כך הסתתרתי יחד עם בעלי ובתי במרתף ברחוב SZASZKIEWICZA, במקלט שהכין בשבילנו WOLOSIA NSKI. באוגוסט 1944 שוחררנו. אחרי המלחמה גרנו ב - DROHOBYCZ. בשנת 1945 עברנו ל - BYTOM ומשם ל - BERLIN, משם הבת שלנו נסעה עם עליית ילדים לישראל, ואני עם בעלי נסענו ל - FRANKFURT על יד ה - MEIN. אחר כך היינו במחנה ZEILSHEIM. בשנת 1948 עלינו לישראל.

החיים ב - DROHOBYCZ בשנים 1939 - 1941 בתקופת הכיבוש הרוסי.

המצב של המשפחה שלנו בזמן השלטון הסובייטי היה קצת קשה. השלטונות הציקו לנו, והם החשיבו אותנו בתור עשירים "BURZUIM". את המפעל המכאני של גיסי SEIFERT הלאימו, והוא עם משפחתו גורשו למקום אחר. SEIFERT עם אחותי הסתתרו ב - TRUSKAWIEC. הם פחדו שבתור קפיטליסטים ישלחו אותם ל - סיביר. גם אנחנו חששנו מזה, בתור כאלו שהתגוררו תקופה מסויימת ב - BERLIN. בעלי רצה מאוד לנסוע מכאן, אבל היה לנו קשה להחליט. אז התקבלתי לעבודה בתור פקידה, העריכו מאוד את עבודתי, ואפילו שלחו אותי לעבור קורס ב - LWOW.

שנת 1941: הידיעות הראשונות על אכזריותם של הגרמנים.

ביוני 1941 הייתי אז ב – LWOW, והתקרב אז הזמן להתחלת המבחנים. בינתיים פרצה המלחמה בין רוסיה ל – גרמניה, ובין אלו שהשתתפו בקורס התחילו לדבר על חזרה לבתים. "אנחנו חייבים להשתדל לחזור הכי מהר לערים שלנו", אמרו האנשים שהשתתפו בקורס. התחלנו כבר אז להרגיש בפחד ולא רצינו להיות מרוחקים מן המשפחות שלנו. פגשתי אז את בת דודה שלי. היא המליצה לי להישאר ב – LWOW, אבל אני החלטתי לחזור ל – SAMBOR איפה שהתגוררתי אז. יצאתי אז מ – LWOW כמעט ברגע האחרון. אחר כך נודע לי שעורך דין מכר שלי שעמד יחד איתי בתור לקנות כרטיס לרכבת, מסיבה לא ידועה לי נשאר ב – LWOW, וכעבור כמה ימים נרצח שם. אני חזרתי אז ל – SAMBOR. ברכבת יחד איתנו נסע יהודי מ – TURKI. הוא אמר לי שהוא לוקח את כל משפחתו ונוסע איתם ל – רוסיה. הוא היה נוכח ב – TURKI בזמן שהגרמנים פלשו לשם. הוא סיפר דברים מחרידים. "אני כבר טעמתי את הטעם להיות תחת השלטון של הגרמנים" הוא סיפר, "הם העמידו אותי כבר על יד בור פתוח וגרמני התכוון לירות בי" הוא המשיך, אז אני אמרתי לו: "אני בזמן מלחמת העולם הראשונה הייתי FELDWEBEL, הייתי אז חייל בצבא הגרמני ולחמתי אז יחד איתכם". אינני יודע מה שקרה, שהוא שיחרר אותי אז. עכשיו אני בורח כדי להיות הכי רחוק מהם. ב – TURKI הם רצחו הרבה יהודים והתעללו בהם מאוד.

פלישת הגרמנים ל – SAMBOR, והקורבנות הראשונים מבין אנשי השכלה יהודיים.

ב – SAMBOR היתה לנו שכנה אוקראינית בשם DUDKOWA. היא היתה אישה טובה, הגונה. כאשר הגרמנים נכנסו לעיר היא הסתירה אותנו בעליית הגג שלהם. אני הסתתרתי שם מפני שזכרתי את הסיפור של היהודי מ – TURKI, וגם סיפורים של פולני בשם LOHINSKI שהיה מנהל הטכני של המשרד איפה שעבדתי. כאשר הגעתי מ – LWOW הגרמנים עוד לא היו ב – SAMBOR. הספקתי לשלם לעובדים את המשכורות, לקחתי גם את משכורתי, ונתתי גם קצת רובלים ל – LOHINSKI לשמירה. אז הוא אמר לי: "אני מבקש מגבירתי לא לצאת מן הבית, כאשר הגרמנים יכנסו". כבר בימים הראשונים של פלישת הגרמנים לעירנו נרצחו כמה מאות יהודים, בעיקר אנשי השכלה. בזמן שהיינו במחבוא אצל האוקראינית שמענו צעקות וקריאות לעזרה. האוקראינים סיפרו לנו אז שהגרמנים תופסים יהודים, מעבירים אותם לבית הקברות ושם יורים בהם. אחרי האקציה הזאת הוקם ה – JUDENRAT. יושב ראש ה – JUDENRAT היה העורך דין DR. SCHNEIDSCHNER. קצת אחרי המינוי הוא נרצח על ידי הגרמנים. הסיבה לזה היתה כנראה הסירוב שלו לאשר רשימה של אנשים שהגרמנים התכוונו לשלוח להשמדה. שתי הבנות שלו נמצאות כעת בישראל, אישתו נפטרה.

בתי המלאכה המכניים של SEIFERT ב – DROHOBYCZ, המנהלים הגרמנים שלהם PETRI ו – HERZER, והתנהגותם עם היהודים.

ב – DROHOBYCZ היתה משפחה הכי קרובה שלי: האחים, האחיות וההורים. בגלל זה החלטתי לחזור לשם. נסעתי לשם קודם לבדי, ואחר כך הבאתי לשם את בעלי ובתי שנולדה בשנת 1929. גרנו אז בביתו של גיפי SEIFERT. בתי המלאכה המכניים שהבעלים שלהם היה SEIFERT הוחרמו על ידי הגרמנים, והם שינו את השם של בתי המלאכה ל – "MECHANISCHE WERKSTAETTE". כאשר הוקם הגיטו בתי המלאכה היו בשטח הגיטו הקטן, ואחרי צמצום שטח הגיטו הם נשארו מחוץ לגיטו. אני עבדתי אז בתור פקידה במשרד של בתי המלאכה. בתי המלאכה היו ברחוב SZASZKIEWICZA. בזמן שעבדתי שם בתור פקידה היכרתי את IZYDOR WOLOSIA NSKI, שיש לי עוד הרבה מה לספר על האיש הזה.

ב – "MECHANISCHE WERKSTAETTE" בזמן השלטון הגרמני, מונה למנהל בתי המלאכה הגרמני בשם PETRI. הוא התנהג עם יהודים יפה מאוד. בזמן שהתקיימה אקציה הוא השאיר את היהודים שעבדו אצלו במשרדו, והוא בעצמו נשאר איתם עד מאוחר בלילה בתירוץ שקיבל הזמנה דחופה. הוא היה יליד CHEMNITZ. מאוחר יותר הגרמנים פיטרו אותו מן התפקיד הזה. במקומו מונה למנהל בתי המלאכה גרמני בשם HERZER. המוצא שלו היה מ – אוסטריה. סיפרו שהוא היה אשם ברצח של שתי נערות יהודיות, הבת של STERNBACH ו – CUKIERMANOWNA. הן שניהן עבדו במחלקה של ייצור מוצרים לכיסוי גגות. HERZER ציווה עליהן לעשות איזה עבודה, וכאשר הן לא עשו זאת הוא ציווה לירות בהן. זה נודע לי משמועות. HERZER היה גבר גבוה ורזה, בגיל 40 בערך. היה אז רגע מסויים שהוא היה עלול לירות בי ובעלי, אבל הוא לא עשה זאת. כאשר בקיץ 1943 התחילה האקציה לחיסול הגיטו, אני עם בעלי שעבד אז בבתי המלאכה המכאניים בתור מחסנאי, נשארו בלילה במשרד מכיוון שהרגשנו שם בטוחים יותר. הבת שלנו היתה כבר מדצמבר 1942 מוסתרת במחבוא במרתף, שעוד אספר על זה בפרוטרוט. שכבנו אז לישון ופתאום שמענו צעקה: "תפתחו את הדלת!". הדלת היתה סגורה באגמון. האיש שצעק כל כך, ששבר את האגמון ונעמד בכניסה, היה HERZER. העיניים שלו היו מעורפלות משתיה, והוא צווח: "כעת אני כבר יודע שזה אתם התחבאתם פה!". אז אני עניתי לו: "אתה אדם טוב אדון HERZER". אז הוא ענה לי: "אני יודע גם לירות". אחר כך בהנפת יד אמר: "אתם היהודים זה פרק עצוב", והלך. בבתי המלאכה המכאניים של SEIFERT עבדו בתקופת הכיבוש הגרמני כמה עשרות יהודים. מכיוון שכל הזמן נמשכו האקציות, הוחל בהקמת מחבואים. בבניין של בתי המלאכה היו כמה מחבואים. גם במחלקה לצביעת לכה למעלה היו מחבואים. בזמן אקציה אחת נתפס המחסנאי ADLER עם אישתו. הלשין עליהם אוקראיני וגילה את המחבוא שלהם. בשטח של הגימנסיה BLATT לשעבר היו גם בתי מלאכה שעבדו שם יהודים.

בן אחותי ראה פעם איך שבזמן האקציה בשנת 1942 הוצאו משם יהודים. אחד מהם, נער צעיר בשם LIEBERMAN התחנן: "אל תירו בי". אז איש גסטאפו LANDAU הוציא את האקדח וירה בו. אני הייתי מודאגת מאוד על גורלם של הקרובים שלי. האחיות שלי CYLA BLUMA ו- KLARA היו בגיטו (כפי שהזכרתי בתי המלאכה היו מחוץ לגיטו). אחרי ש- HERZER יצא, אנחנו כבר לא יכולנו להירדם. אחר כך נכנס אלינו MOTIO EGGERT. הוא סיפר לנו שבעיר מתקיימת אקציה, ושברחובות מונחות גופות (הוא נהרג מאוחר יותר בשורות הצבא הרוסי). בבוקר הופיעו אנשים בבתי המלאכה והעבודה נמשכה. אני הייתי אז במשרד כאשר נכנסה אלי המשרתת של HERZER ואמרה לי: "אדון HERZER מזמין את גברתי להיכנס אליו". כאשר נכנסתי אליו הוא אמר לי: "גברת HENDEL, אני כבר מרגיש זאת, אני נמצא כבר ברשימה של הגסטאפו שאני מסתיר יהודים. אני מבקש להודיע לך, שאני כבר לא אחראי על מה שעלול לקרות, במקרה שיבואו לכאן לעשות חיפושים. את חייבת לחפש בשבילך איזה שהוא מחבוא, אולי בבתי מלאכה אחרים". אז אנחנו החלטנו לרדת למקלט.

העזרה של WOLOSIAŃSKI, והמקלט ברחוב SZASZKIEWICZA.

כפי שהזכרתי כבר, בזמן שעבדנו בבתי המלאכה המכאניים היכרנו את IZYDOR WOLOSIAŃSKI, שגם עבד שם. הוא היה מנהל עבודה בבתי המלאכה של SEIFERT. הוא סיפר לנו על המחבוא שנמצא באותו בניין. המחבוא הזה היה במרתפים. היוזם של המחבוא הזה היה אדון SZTOK, בעלה של אחת מן העובדות בפירמה הגרמנית "GESFA", שהיתה בבניין של בתי המלאכה המכאניים. את הילדה שלנו הכנסנו לשם עוד לפני זה בדצמבר 1942. היו אז שם הגברת ROZENBERG עם בתה. במרתף היו מיטות קרשים, ואויר היה נכנס לשם דרך הארובה. IZYDOR WOLOSIAŃSKI היה מסגר במקצועו. הוא סידר לנו שם צינורות לתעלות ביוב, ומתקן לשירותים. HELKA, הבת של גברת ROZENBERG ובתי, חפרו עם מעדרים קטנים תעלה קטנה שדרכה זרמו החוצה מים משומשים. כאשר אנחנו נכנסנו הביאו עוד קרשים והגדילו את מספר המיטות. הבאנו גם כרים, סדינים ושמיכות. WOLOSIAŃSKI העביר צינורות להעברת גז, כדי שאפשר יהיה לבשל אוכל. WOLOSIAŃSKI סידר שם כל מיני חיבורים. הוא עשה הכל בצורה כל כך מקצועית, ש- HERZER שהתגורר באותו בניין למעלה לא הבחין בכלום. אלו היו ממש ניסים. מאוחר יותר WOLOSIAŃSKI העביר לנו גם חשמל, מכיוון שבהתחלה היינו יושבים שם עם תאורה של נרות. האיש הנדיב הזה שלנו לא קיבל מאיתנו כסף, רק אולי בשביל קניות אוכל. כאשר נכנסתי למרתף נתתי לו צווארון יפה מאייל פרסי, ולאישתו JAROSLAWA נתתי שעון מפלטינה עם יהלומים. אני לא החשבתי זאת בתור תשלום, אני רציתי שתהיה להם מזכרת מאיתנו. WOLOSIAŃSKI עשה הכל ללא שום תמורה. פעם כאשר ישבנו במחבוא שלנו, שמענו פתאום רעש ותנועה במרתף השכן. אחר כך הבחננו שמישהוא חופר חור בקיר שלנו. אחר כך כאשר החור בקיר התרחב, ראינו ראשים של אנשים.

התברר שבמרתף השכן הסתתרו גם יהודים שבקשו להיות בקשר איתנו. היו אלו SOBEL עם אישתו, EGGERT MOTIO עם אחותו, ובן של אחותה. הבן של האחות היה אז עוד תינוק, וכעת הוא בתפקיד גבוה בצה"ל. היינו איתם אז כל הזמן בקשר. הם קיבלו מאיתנו מים. החיים במקלט היו מאורגנים טוב. בבוקר ובערב היינו נכנסים בתור לשירותים. ביום היה אסור לנו להיכנס לשם, כדי שלא ישמעו למעלה את הלחשים. היינו שומרים על שקט מוחלט. אפילו עכשיו כאשר אני מתעטשת, אני סותמת את אפי עם האצבעות, כמו שהייתי עושה במקלט. הבת הצעירה של משפחת SZTOK קיבלה ספר אלף בית, ובעזרת הספר הזה היא למדה לקרוא ולכתוב במרתף. HELA ROZENBERG כתבה ספר זכרונות, אבל אחר כך היא חיסלה אותו כדי שהגרמנים לא ימצאו אותו, ולא יגלו את שמות האנשים שהסתתרו פה. כל הזמן היו באים אנשים נוספים למקלט, ככה שבסוף היו פה כבר 39 אנשים. מבין אנשים אלו אני נזכרת ב – DR. MISCHEL עם אישתו, האח שלו עם אישתו, HERZIG עם אישתו, KLINGHOFER, PROF. REINHOLD עם אישתו. בחלוקת המזון עסקה גברת MISCHEL, אישה נפלאה. זיטה וסוכר חילקו בספלים. כאשר למישהו היה כסף, היו קונים בשבילו מה שהוא ביקש.

“UNTER DEN UNMENSCHLICHEN BEDINGUNGEN WAR MAN NOCH MENSCHLICH”

“בתנאים הבלתי אנושיים אלו היו עוד אנשים שהתנהגו אנושית”.

(את המשפט הזה העדה אמרה בגרמנית. הערה של ד"ר A. RABA).

הבת שלי זחלה לפינת המרתף ושם בשכיבה על הבטן קראה, כדי לא לראות איך שאנשים אחרים אוכלים אוכל יותר טוב. גם זה אמת: כאשר היתה סכנה שיגלו אותנו, ואנחנו ניסינו לשכנע את WOLOSIA NSKI שאנחנו חייבים לצאת כדי שלא לסכן אותו ואת אישתו עם הילד שלהם, אז הוא השיב לנו: “אם נגזר גורלם של 39 אנשים למות, אז ימותו עוד שלושה”. באוגוסט 1944 שוחררנו. הראשון יצא מן המקלט DR. MISCHEL, ואנחנו יצאנו לקראת ערב. באותו יום נפצע אבא של WOLOSIA NSKI מרסיסים של פגז שנורה. זה היה WOLOSIA NSKI שנכנס אז למרתף שלנו והודיע לנו שהסובייטים באו, ושנחנו משוחררים. אני עד היום בקשר מכתבים עם WOLOSIA NSKI, וגם שולחת לו כסף. לצערי אין לו הצלחה בחיים האישיים שלו. לא מזמן הוא כתב לי: “אני תמיד הייתי אופטימי, לצערי החיים האישיים שלי הם לא במצב טוב”. אנחנו הניצולים תודות לעזרתו, משתוקקים מאוד שהוא יבוא אלינו לישראל.

מאשרת את העדות: ZOFIA HENDEL.

רשמה את העדות: DR. A. RABA

תל – אביב, 24.8.1966.